

živalskega sveta: Dva vrabčka, Gad, Jutro, Prijatelj, Čebela, Diptihon o pajku. Iz popolnega razkroja iluzij, zavesti krivice, izhaja subjektov strahovit upor, gnev, a hkrati vitalizem, to, kar Mitja Mejak imenuje humanizem protesta. Popolna prostorska ujetost subjekta je v refleksiji usmerjena v odnos jaz-zunanji svet. Medtem ko je akcijskost blokirana, transformirana v refleksijo, obsodbo, grožnjo, upor, spoznanje krivične ječe, je v tej obliki ohranljiva, regenerativna; subjekt se v njej ne izprazni, ampak polni in ohranja, tako da je osnovni subjektov problem in nasprotnik čas, njegovo premagovanje in zmaga nad njim. Položaj subjekta v ječi je nesmiseln, ker ni bil vzrok zanj v izpovedovalčevi hoteni akciji, prepričanju, zavesti pripadnosti življenjski ideologiji, normi, ampak krivica in zmeta. Blokirana metafizičnih vrednot, v katerih imenu bi nastopala subjektova akcija, je očitna. To spoznanje dopolnjuje refleksija o svetu in življenju nasploh; bistvo sveta lahko odkrije v vsej kruti pojavnosti že prostor nekaj kvadratnih metrov (boj med pajkom in muho), le če ga zmoremo videti.

Igor Torkar je v Jetniških sonetih ohranil humanistično normativnost in se z zbirko uvršča v tradicionalno, iz zgodovine slovenske lirike že preseženo razvojno pozicijo. Pristaviti pa moramo, da ne vemo, kdaj je zbirka, oz. posamezni soneti nastali, saj bi jim čas nastanka pravilneje določil mesto v zgodovini slovenske povojne lirike. Če zapustimo literarne tekste kot jezikovna dejstva in ponudimo v premislek usodo zbirke same, se nam vsiljuje pomislek o že spoznani in določeni podobi povojne slovenske literarne zgodovine. Odkrivanje in z zamudo izdajanje neznanih tekstov ruši marsikatero sodbo, razveljavlja kritikova in zgodovinarjeva početja, na drugi strani pa razkriva to, čemur najlaže rečemo politika ali manj opredeljujoče: zgodovina. Eno izmed znamenj, da se začenja restavriranje

neznane polpretekle zgodovine, je tudi zapoznel izid Torkarjeve zbirke Jetniški soneti. Vprašanje o pesniškem razvoju oz. blokadi puščam v primeru Igorja Torkarja odprto, nanj bo morda ob kaki priložnosti odgovoril avtor sam, morda v obliki dnevnikov, spominov, morda je zelena luč za to dejanje prav izid Jetniških sonetov.

FRANCE ONIČ, OSVITI

Prvo zbirko, *Darovanje*, je France Onič izdal leta 1923. Prvoosebni lirski subjekt v izvrženosti časa, prostora, medčloveške komunikacije, v mejnih bivanjskih položajih, etično razvrednoten, išče rešitev deloma v krščanski metafiziki deloma v viziji propada sveta in njegovega novega rojstva. V ospredju zbirke s svobodnim verzom, kritično neurejenostjo, bogatimi ekspresionističnimi in deloma futurističnimi metaforami, so motivi v najtesnejši povezanosti s človekovimi intimnimi etničnimi problemi. Antropocentrična vizija zloma humanističnega človeka in odrešitve v metafiziki vsaj deloma prehaja v subjektov odnos do konkretnega sveta, s socialno stvarnostjo, v porevolucijske vizije sveta. V polarnosti metafizike in socialne stvarnosti (opazen bi bil Whitmanov vpliv) ostaja razdvojenost lirskega subjekta predvsem kot iskalca novega avtentičnega humanističnega človeka.

Druga zbirka, *Luči na obali* (1959), prehaja iz svobodnega verza v kitično in metrično urejenost (prevladuje sonet). Metafizična vizionarnost lirskega subjekta mu ni več inspiracijsko jedro. Določujoče subjektovo razmerje do sveta je postalo večplastno, konkretno: motiv delavca-proletarca, ljubezni, mladosti: življenjska resignacija, vizija smrti, minljivosti. Spopad s svetom ni več akcijski, spreminjaven; čas, subjektov premagovalec, določa novi človekov bivanjski položaj. Ekspresionistične vizionarnosti, v kateri je lirski subjekt

postavljaj meje lastnemu, domišljjskemu in realnemu svetu, in z obvladujočim projektom vzpostavljaj intimno-programsko razmerje s svetom, ni več.

Druga zbirka z že opazno življenjsko resignacijo in meditativno večplastno retrorefleksijo aktualizira nove bivanjske položaje. Posameznik ni več ustvarjalec sveta, kot je vizionarno poskušal biti v *Darovanju*, ampak je njegova eksistenčna nepomembnost hkratna z vrednostno. Prvotno metafizično bistvo človeka izgubi metafizične temelje in v svetu konkretnih odnosov in pojavov ostaja svet nič, golega bivanja, zato tudi prizadevanj po humanističnem antropocentrizmu ni več, ker je nepomemben.

Tretja Oničeva zbirka, *Iz vrtov ljubezni* (1963), aktualizira predvsem ljubezensko temo, deloma temo domačijstva. Ljubezen lirskega subjekta v Oničevi drugi zbirki ni niti spiritualna, metafizična niti telesna, čutna: ohranja jo spomin, meditacija. Opazna perspektiva lirskega subjekta je spominska, odmaknjena od konkretne prisotnosti v svetu v položaj eksistenčnega konca, smrti. V tem pogledu nadaljuje zbirka *Iz vrtov ljubezni* zbirko *Luči na obali*. Izrazitejša polarizacija ljubezenske teme in teme domačije, mladosti, otroštva ni aktualizirana v svoji izvorni sočasnosti, ampak v meditativni retrospektivi. Posamezni voluntaristični vzgibi preraščajo že znano resignacijo in iščejo nove oblike potrjevanja človekovega bivanja. Zato je tu življenjske resignacije manj. Zavest o eksistenčni minljivosti je hkrati zavest o naravnem procesu sveta in življenja v njem.

Četrta zbirka, *Osviti** (1974) dokazuje avtorjevo polstoletno prisotnost v slovenskem kulturnem prostoru. Lirski subjekt v svetu po opaznih eksistenčnih resignacijah prejšnjih dveh zbirk ni postavljen v mejne bivanjske polo-

žaje, ker je človekova smrt prepozna kot sklep naravnega procesa življenja. Življenjski voluntarizem potrjuje subjektovo zavest o njuni intimni povezavi posameznika s svetom. Meditacije, osviti, iščejo nove dimenzije človekovega bivanjskega položaja: posameznik (Oničeva poezija ostaja večinoma v mejah prvoosebnega lirskega subjekta) preverja lastno bivanjsko trdnost, lastno bistvo, vzpostavljeno v *Darovanju* (1923), kot temeljno, občečloveško. Že v *Darovanju* je bil antropocentričen svet humanističnega človekovega etosa temeljna dilema lirskega subjekta. *Osviti* potrjujejo zmago etosa: če je v *Darovanju* subjekt nihal med metafiziko in vesoljno akcijo v imenu etosa, je ob spoznanju nemožnosti, da uresniči humanistično vizijo sveta, še vedno pričujoča subjektivna izvorna doslednost, vztrajnost: posameznikov projekt sveta se ne spremeni. Če bi za zbirko *Luči na obali* deloma tega ne mogli trditi, se zbirka *Osviti* v določeni položajni bivanjski vrednosti dotika izvorno vzpostavljenih temeljev v *Darovanju*. Subjektova vizija sveta je postavljala v središče človekovega delovanja akcijo, spreminjanje sveta. Če akcija ni dosegla cilja, še ne pomeni, da je bila akcija sama zgrešena, nedosledna. Oničevo spoznanje potrjuje nasprotno. Subjektova doslednost, v kateri se prikrivata bistvo in bivanje, je sicer doživela poraz, vendar je vzrok zanj objektivni: posameznikova vloga in pomen v svetu sta neznamenatna, ni pa brez pomena njegova doslednost, avtentičnost. *Osviti* aktualizirajo najprej to spoznanje.

Druga opaznejša sestavina Oničeve četrte zbirke *Osviti* je subjektivna zavest o minljivosti sveta. Opazen je upor starčevske nemoči in vztrajanje v iskanju lastne resnice (Na poti, Starčevska pesem, Tragedija srca) in spoznanje neskladnosti lastnega miselnega sveta z modernim zunanjim svetom (Ob oknu na ulico). France Onič antropomorfizira predmetni svet (Na as-

* France Onič, *Osviti* (Mladinska knjiga 1974, zbirka Nova slovenska knjiga, opremil Aleš Guček, str. 70).

faltni cesti, Asfaltno dvorišče): cesta mu pomeni simbol smrti in povezave človeka s svetom. Asfalt, emblem človeka civilizacije, zbudi miselno inspiracijo o predcivilizacijskem človeku. Posameznik modernega sveta ne priznava več metafizike, ker je ujet v sistem mehanizmov, konkretnih pojavov, s tem pa izgublja osebnostne, enkratne, individualne značilnosti. Oničeva refleksija izvira iz zunanje opazovalne perspektive neudeleženca modernega življenjskega procesa: »In vse to živi in prihaja,/odhaja in je in beži/ko radijska bučna oddaja, / v tišini pokojne noči, / in odziv, ki nenehno prihaja / od gibanja vzvodov stvari.« (str. 33) V Smislu življenja postavlja Oničeva poezija projekt antropocentričnega sveta: človekovo življenje bodi delovanje v blagor človeštva.

Tretja opaznejša miselna sestavina *Osvitov* je zavest o človekovi osamljenosti v svetu. Izhodiščno spoznanje priznava subjektivno vztrajanje v bivanju (Pot, Tujec), v upor zoper atomski vek (Vprašanja), v upor zoper neznosen socialni položaj ljudi (Gluha naselja revnih), v upor zoper razvrednoten človekov položaj v svetu (V infernu), v upor zoper preračunljivo ljubezen (Na vsakdanji cesti), v upor zoper razkol sveta. V nasprotju z različnimi upornimi položaji lirskega subjekta v svetu je v *Osvitih* aktualizirana ideja o eksistenčni zavezanosti lastni zemlji (Zemlja moja) in lastnemu delu (Tihožitje).

Četrta Oničeva zbirka, *Osviti*, je izšla enainpetdeset let po prvi zbirki, *Darovanje* (1923). Iz ekspresionistične vizionarnosti s spremljajočo svobodno verzno obliko se preostale tri zbirke metrično, kitično ustalijo v stalne pesemske oblike, med katerimi zavzema sonet vidno mesto. *Osviti* pomenijo logično nadaljevanje pesniškega izraza zlasti zbirk *Luči na obali* in *Iz vrtov ljubezni*. Meditativnost *Osvitov* pomeni subjektivno priznavanje človekovega položaja v svetu: mejni bivanjski po-

ložaji, kriza bivanja v svetu razvrednotenega humanističnega etosa, na katerega lirski subjekt ne pristaja, pomenijo vedno novo inspiracijo za kljubovanje, vztrajanje. Perspektiva opazovanja sveta, skrčena največkrat v en sam prostor, razširja vizijo sinhrono in diahrono: karakteristike sveta so planetarne sheme, v katerih posameznik ne more biti prisoten kot spreminjevalen, odločujoč subjekt, ker je njegova moč nezatna in nepomembna. Od tu se odpira vizija preteklo-sedanje-prihodnje vizije sveta kot odsev določene skušnje subjektove zavesti. *Osviti* dajejo miselno težo te skušnje, ki se je prvič dotaknila sveta v *Darovanju* pred pol stoletja in dosegla svoj zenit v pričujoči zbirki. Sam naslov *Osviti* lahko razumemo kot neke vrste videenje sveta v vsej njegovi pojavnosti, osvetljevanje sveta v njegovi biti in bistvu. Zato prevladujoča meditativnost zbirke ne dopušča idejno-programskih, tendenčnih aktualizacij, še manj ateleoloških iger. Funkcija pesniške besede je določevanje subjektovega odnosa do sveta in ostaja v mejah refleksivne lirike. Pesniška beseda korespondira s svetom realno bivajočih predmetov in pojavov kot instrument posameznikovega miselnega, domišljijskega življenja, s tem pa se vsaj deloma približuje že angažirani literaturi. Meditacija nastaja ob konkretni stvarnosti, kar pomeni, da ne gre za čisto kontemplacijo, marveč aktivno določanje razmerja med fiktivnim subjektovim jazom in določujočim ga svetom.

TOMAŽ ŠALAMUN, SOKOL

Šalamunova že sedma samostojna pesniška zbirka*, Sokol, če ne upošte-

(Tomaž Šalamun-Sokol, MK Ljubljana 1974, zbirka Nova slovenska knjiga, opremil Tugo Šušnik, oblikoval in tehnično uredil Borut Kovše, str. 84)